

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/162830>

Please be advised that this information was generated on 2020-11-24 and may be subject to change.

Sociaalpsychologische impactfactoren bij rampen, crises en aanslagen

Rampen, crises en aanslagen hebben een wisselende impact op de samenleving. Soms hebben ook incidenten zonder maatschappelijke ontwrichting toch een grote impact op de samenleving. Factoren die de impact lijken te verhogen zijn bijvoorbeeld de betrokkenheid van kinderen, “man-made” incidenten versus meer “natuurlijke” rampen en crises, identificatie met slachtoffers en het gevoel geen controle te hebben. In opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie heeft de Radboud Universiteit onderzocht welke factoren volgens de (wetenschappelijke) literatuur de sociaalpsychologische impact en maatschappelijke onrust bij rampen, crises en aanslagen verhogen respectievelijk verlagen.

- Drs. Bertruke Wein
 - Drs. Rob Willems
 - Prof. dr. Étienne Rouwette
- Radboud Universiteit Nijmegen

Het onderzoek betrof een literatuurstudie naar de impact van rampen, crises en aanslagen op de samenleving als geheel waarbij sociaalpsychologische impact werd gedefinieerd als: “de reactie van de bevolking die door negatieve emoties en gevoelens wordt gekarakteriseerd (zoals angst, boosheid, ontevredenheid, verdriet, teleurstelling, paniek, walging, gelatenheid/apathie). Het betreft de bevolking als geheel, dus naast de direct getroffen ook burgers die het incident of proces via media of anderszins ervaren. De uitingen van deze emoties en gevoelens kunnen al dan niet waarneembaar zijn (dat wil zeggen: hoorbaar, zichtbaar, leesbaar)”. De (uiteindelijke) doelstelling - naast inzicht uiteraard - was om het beschrijven en duiden van de sociaalpsychologische impact van rampen, crises en aanslagen te verfijnen. Daarnaast kunnen de gevonden impactfactoren aanleiding geven om de indicatoren achter het impactcriterium sociaalpsychologische impact en maatschappelijke onrust uit de Strategie Nationale Veiligheid zo nodig aan te vullen/aan te passen. Overigens maken deze indicatoren onderdeel uit van een keten van relaties die uiteindelijk al of niet leiden tot maatschappelijke ontwrichting (zie figuur 1).

¹ Werken met scenario's, risicobeoordeling en capaciteiten in de Strategie Nationale Veiligheid, Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, 67.

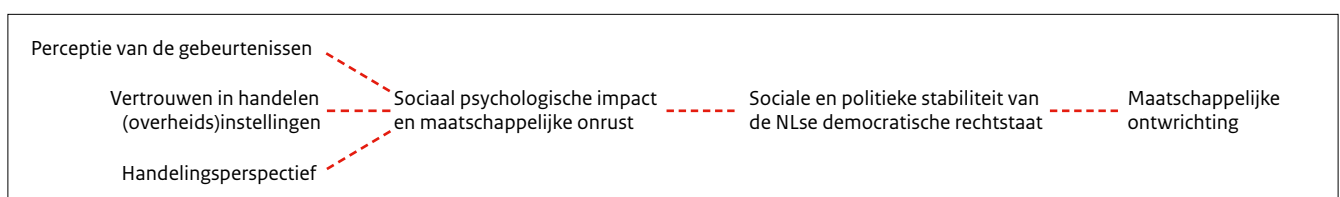
HET ONDERZOEK

Gebleken is dat sociaalpsychologische impactfactoren bij rampen, crises en aanslagen niet bepaald tot één vastomlijnd vakgebied behoren. Onder andere de disciplines psychiatrie, psychologie, en sociologie (en tal van vertakkingen daarbinnen) hebben deze onderwerpen tot object van studie gehad. De bestudering van vijftien uit verschillende disciplines afkomstige overzichtsstudies is een belangrijke tussenstap geweest om een eerste overzicht te creëren op belangrijke vindplaatsen van sociaalpsychologische impactfactoren. Deze zijn uiteindelijk gevonden binnen vijf perspectieven, te weten literatuur omtrent [1] sociale onrust, [2] massapaniek en zelforganisatie na rampen, [3] sociaalpsychologische impact, [4] risicoperceptie, risico- en crisiscommunicatie en [5] de rol van de massamedia. Uiteindelijk zijn in totaal ruim veertig publicaties bestudeerd waaruit vervolgens 87 impactfactoren zijn gedistilleerd. Deze zijn op basis van overeenkomsten vervolgens geclusterd tot 24 impactfactoren en na een eerste validatie door experts is hieruit een lijst met 22 impactfactoren voortgekomen. Schematisch ziet dat er uit als in figuur 2.

DE RESULTATEN

De 22 impactfactoren zijn ingedeeld naar onderlinge overeenkomsten, waaruit de volgende vier categorieën zijn voortgekomen: sociaalpsychologische impactfactoren toebehorend aan:

1. (groepen in) de samenleving;
2. de overheid/de autoriteiten;
3. het risico of de (crisis)situatie;
4. de informatie.

Figuur 1

Figuur 2

In figuur 3 staan de 22 impactfactoren benoemd², waarbij onderscheid wordt gemaakt in “in aanleg impact verhogend” (↑), “in aanleg impact verlagend” (↓) en “afhankelijk van context zowel impact verhogend als impact verlagend” (↑↓).

Naast deze impactfactoren zijn tevens diverse publicaties aangetroffen omtrent zogenaamde “disaster myths”: misvattingen of foute aannames omtrent rampen, crises en aanslagen. Alhoewel deze mythen geen directe vermeende impact verhogende of –verlagende sociaalpsychologische factoren zijn, betreffen het wel factoren om

² Voor een volledig overzicht inclusief definities zie de website van het WODC onder ‘publicaties’.

rekenschap van te nemen bij het inzichtelijk maken ervan. We benoemen ze hier kort.

Allereerst is dat de “massapaniek-mythe”: de idee dat rampen of crises altijd leiden tot overdreven en irrationele angst die zich als een besmettelijke ziekte verspreidt, wat dan weer overhaast en ondoordacht vluchtgedrag tot gevolg zou hebben. Massapaniek lijkt zich echter alleen voor te doen wanneer er nauwelijks vluchtmogelijkheden zijn bij dreigend gevaar.

Een tweede mythe is de “onlusten-mythe”: de idee dat rampen en crises het slechtste in de mens naar boven halen en de menigte tot een plunderend en rellend “monster” maken. Alhoewel plunderingen na een ramp of crisis voorkomen, is dit uitzondering en zeker geen regel.

Een derde mythe is de “hulpeloosheid-mythe”: de idee dat overlevenden van een ramp of crisis te zeer in shock zijn om iets uit te richten en daarmee passief en hulpeloos zouden zijn. Overlevenden van een ramp of crisis tonen zich juist vaak als “first responders” die hulp bieden in zowel fysieke (eerste hulp) als mentale zin (mentale ondersteuning).

Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op het nader onderzoeken van de empirische evidentie van een of meer van de impactfactoren en/of het verder blootleggen van de mechanismen achter de gevonden impactfactoren: welke mechanismen zijn er nu precies werkzaam in de causale keten van impactfactoren naar (de uiteindelijk te voorkomen) “maatschappelijke ontwrichting”? Het gaat er tenslotte om (meer) grip te krijgen op de sociaalpsychologische impact en maatschappelijke onrust om te voorkomen dat een van de vitale belangen uit de Strategie Nationale Veiligheid (sociale en politieke stabiliteit) te zeer geraakt wordt en maatschappelijke ontwrichting het gevolg is.

SOCIAALPSYCHOLOGISCHE IMPACTFACTOREN BIJ RAMPEN, CRISIS EN AANSLAGEN

Toebehorend aan (groepen in) de samenleving

- (Sterke) morele oordelen ↑
- (Sterke) sociale entiteiten ↑
- Tegenstellingen tussen groepen ↑
- Vertrouwen in autoriteiten ↓↑
- De mate van blootstelling/trauma's ↑
- Algehele impact op het normale leven ↑
- Gebrek aan kennis en/of begrip van het risico/de (crisis)situatie ↑
- Responsiviteit van de samenleving ↓
- Veerkracht ↓
- Sociaal kapitaal en sociale steun ↓

Toebehorend aan het risico of de (crisis)situatie

- (Gepercipieerd) verwoestend potentieel van het risico c.q. de (crisis)situatie ↑
- Risico's/situaties vanuit intentioneel menselijk handelen, met de bedoeling te ontwrichten ↑

Toebehorend aan de overheid of de autoriteiten

- (Herhaalde) ontrecte geruststelling ↑
- Voorbereiding op c.q. ervaring met crises ↓
- Responsiviteit overheidsoptreden ↓↑
- Openheid en eerlijkheid ↑
- Compassie, zorg en empathie ↓

Toebehorend aan de informatie

- Mediaframes ↓↑
- “Human interest” ↑
- Aspecten die tot de verbeelding spreken en een hoge emotionele lading hebben ↑
- Vertrouwen in de bron van informatie ↓
- Bruikbare, praktische informatie voor persoonlijk risicomanagement ↓

Figuur 3